

**KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BİLİMİNDE YENİ BİR YAKLAŞIM:
VARYASYON KURAMI**

Dr. Veysel LİDAR*

Hande ALTAR LİDAR**

ÖZ

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi özü itibariyle iki ya da daha fazla sayıdaki eseri içerik ve biçim olarak inceler ve irdelenen metinler arasında benzerlik ve farklılık arar. Karşılaştırmalı edebiyat bilimi, farklı ulus edebiyatlarından eserlerin incelenmesi doğrultusunda araştırma sahasını geliştirir ve dünya edebiyatı kavramının içinin doldurulmasına katkıda bulunur.

Söz konusu bu disiplin başta Avrupa ve Amerika olmak üzere pek çok coğrafyada faaliyet göstermekte ve öne sürülen yeni yaklaşımlarla gelişmektedir. Karşılaştırmalı edebiyat biliminin önde gelen iki ekolüne Fransız ve Amerikan ekolleridir. Fransız ekolü, yoğunlukla etki üzerine eğildiği için “etki araştırmaları” olarak da adlandırılırken, Amerikan ekolü paralellik üzerine odaklanmasıyla “analoji araştırmaları” olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu bu iki ekol, dünyadaki karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında on yıllardır belirleyici özellikte olmuştur.

Bu makalede ele alınan Varyasyon kuramı ise 2000’li yıllarda Çinli karşılaştırmalı edebiyat bilimci Shunqing Cao tarafından ortaya atılmıştır. Bu kuram karşılaştırmalı edebiyatın Batı kökenli ekollerinin, günümüz dünyasındaki çalışmalar için yeterli olmadığı düşüncesiyle oluşturulmuştur. Çin ekolü olarak da adlandırılan bu yaklaşım, karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında farklılıkları karşılaştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturur ve benzerlikler kadar farklılıkların da önemli olduğunu altını çizer.

Bu çalışmada, Fransız ve Amerikan ekolleri değerlendirilerek, Varyasyon kuramının bu iki ekole getirdiği eleştiriler ele alınacaktır. Ayrıca Varyasyon kuramı genel özellikleriyle tanıtılmaya çalışılacaktır. Çalışmada, kurama yönelik eleştiriler ve önerilerin yanı sıra, Varyasyon kuramının Türkiye’de yapılacak karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları için uygun bir yaklaşım olup olmadığı da tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı edebiyat, Fransız ekolü, Amerikan ekolü, farklılık, Varyasyon kuramı.

A NEW APPROACH IN COMPARATIVE LITERATURE: THE VARIATION

THEORY

ABSTRACT

Comparative literature basically compares two or more literary texts in terms of context and form and searches for similarity and variation between the texts. Comparative literary studies develops its research area with the study of texts from different national literatures and it contributes to the generalization of the term “Weltliteratur.”

Comparative literature is an active discipline all over the world, especially in Europe and the USA. The pioneer schools of comparative literature are the French school and the American school. While the French school is called “influence studies” as it mainly focuses on influence

* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, FEF Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, veysellidar@hotmail.com, Orcid No: 0000-0002-5279-7440

** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat ABD Doktora Öğr. altarhande@hotmail.com, Orcid No: 0000-0001-9244-8352.

between national literatures and writers, the American school is called “analogy studies” with its focus on parallel studies. For decades, these two schools are dominant approaches in comparative literature.

Variation theory, which is the main subject of this research, was put forward by Chinese scholar Shunqing Cao in 2000s. This theory was formed in accordance with the thought that Western theories of comparative literature are inadequate for the comparative literary studies of today’s world. Also called as Chinese school, this approach draws a frame for comparing variation and emphasizes that variation is important as much as similarity in comparative literature.

In this study, the French school and the American school will be examined together with Variation Theory’s critique of these schools. Also, the theory will be introduced with its general features. Besides, it will be questioned whether this theory is suitable for comparative literary studies in Turkey along with the critique of and suggestions for the theory.

Keywords: Comparative literature, the American school, the French school, variation, Variation Theory.

Giriş

Bu çalışmada karşılaştırmalı edebiyat bilimi literatürüne yakın zamanda dâhil olan ve Çinli karşılaştırmalı edebiyat araştırmacısı Shuiqing Cao tarafından ortaya atılan ve aynı adla kitaplaştırılan “Karşılaştırmalı Edebiyatın Varyasyon Kuramı” (Variation Theory of Comparative Literature) detaylarıyla incelenerek, kuramın kendisinden önceki Fransız ve Amerikan ekollerine göre ne gibi farklılıklar içerdiği ele alınacaktır. Söz konusu çalışmada karşılaştırmalı edebiyat bağlamında bugün hâlenyaklaşımlarından yararlanan Fransız ve Amerikan ekolleriyle Varyasyon kuramının ortak ve benzer yönleri de tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada Cao’nun genel olarak Varyasyon kuramını Fransız ve Amerikan ekollerinin karşısına konumlandırması nedeniyle diğer karşılaştırmalı edebiyat yaklaşımlarına değinilmeyecektir.

Çalışmada öncelikle Amerikan ve Fransız ekolleri irdelenecek ve bu ekoller genel hatlarıyla aktarılacaktır. Daha sonra çalışmanın temelini oluşturan Varyasyon kuramı detaylarıyla tanıtılacak ve kuramın alana muhtemel katkılarına yer verilecektir. Sonuç bölümünde ise kuramın genel bir değerlendirmesiyle birlikte eleştirisi de yapılacak ve karşılaştırmalı edebiyat bilimine yaklaşımı açısından Türkiye’deki karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarına ne gibi katkılar sunabileceği, ülkemize uygun bir yaklaşım olup olmadığı tartışılacaktır.

I. Karşılaştırmalı Edebiyat Biliminde Fransız Ve Amerikan Ekolleri

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin tarihine bakıldığında birbirlerinden farklı yapılarda olmaları ve bünyelerinde barındırdıkları araştırmacıların perspektifleri açısından Fransız ve Amerikan ekollerinin diğer yönelimlerden/ekollerden ayrıldığı görülmektedir. Ayrıca söz konusu bu iki ekolün, diğer karşılaştırmalı edebiyat yönelimlerine/ekollerine oranla alanda daha çok ön planda olduğu dikkat çekmektedir. Çalışmada detaylarıyla açıklanacak olan Varyasyon Kuramı ya da Çin ekolü de özü itibarıyla Fransız ve Amerikan ekolüne bir tepki olarak doğduğu için diğer yönelim ya da yaklaşımlar çalışma kapsamında ele alınmayacaktır.

Karşılaştırmalı edebiyat tarihinde önde gelen Fransız ve Amerikan ekollerine yönelik açıklamalara geçilmeden önce, “ekol” kavramının da kendi içinde sorunlu bir yapı teşkil ettiğine inanan görüşlerden bahsetmek gerekmektedir. Karşılaştırmalı edebiyatın ekol ya da ekollere sahip olup olmadığı üzerine görüş bildiren Guillén, *The Challenge of Comparative Literature* adlı eserinde, karşılaştırmalı edebiyatın bilinen manada ekollere sahip olmadığına ve bu nedenle ekol kavramı yerine “dönem” (hour) ifadesinin kullanılmasının daha doğru olduğuna değinir (Guillén 1993: 47). Guillén’in “ekol” yerine önerdiği “dönem” kavramının da sorunu çözmediğine değinen Dominguez ve arkadaşları, ayrıca “Amerikan” ve “Fransız” gibi ulus odaklı sınırlamaların; Fransız René Étiemble’nin Fransız ekolünden çok Amerikan ekolüne yakın durmasıyla ya da Praglı René Wellek’in Amerikan ekolünün öncüsü olarak değerlendirilmesiyle çelişkili bir durum arz ettiğini savunurlar (Dominguez, Saussy, Villanueva 2015: 23).

Bu bilgiler ışığında çalışmada, yerleşik kullanım olan ‘ekol’ tabirinin kullanılacağını, ekoller adına verilen bilgilerin, söz konusu ekolle anılan tüm karşılaştırmalı edebiyat araştırmacıları için bir genelge niteliği taşımadığını ve aynı ekol içinde bile farklı anlayışlara sahip araştırmacılara rastlanabileceğini belirtmek gerekir.

1.1. Fransız Ekolü (Etki Araştırmaları)

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin ilk ekolü Fransız ekolüdür. Karşılaştırmalı edebiyat 19. yüzyılın başlarında Abel Villemain, J.J. Ampère ve Philarete Chasles gibi isimlerin öncülüğüyle Fransa’da ortaya çıkmış ve bu isimlerin çalışmalarını takip eden sonraki dönemlerde ise Fransız ekolünün temelleri atılmıştır (Aydın 1999: 105). Fransız ekolünün önde gelen iki ismi Paul Van Tieghem ve Jean Marie Carré’dir ve bu ikilinin çalışmalarıyla karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları Fransa’da yetkinleşmiş ve bir anlamda ekolleşmiştir (Sakallı 2006: 33). Fransa, diğer Avrupa ülkelerine göre sahip olduğu sömürge gücü açısından daha öndedir ve yapılan karşılaştırmalı araştırmalarda da kültürel aktarıma odaklanmış ve kendi izini sürmüştür (Bassnett 1998: 24).

Fransız ekolü farklı türdeki araştırmalara olanak tanımıştır fakat araştırmaların odağında ulus edebiyatları ve bu edebiyatlar arasındaki bağlantılar vardır. Temel vurgu etki, iletim, iletişim, geçiş ya da farklı edebiyat dairelerine ait etkinlik ya da eserler arasındaki bağıdır. Fransız ekolünün prensip olarak öncelikli ya da tipik araştırma alanı bir yazarın başka bir yazara olan etkisidir (Guillén 1993: 47-48). Fransız ekolünün etki araştırmaları olarak anılmasında, ekolün bu yaklaşımının payı vardır.

Fransız ekolünün öncü isimlerinden biri olan Van Tieghem, karşılaştırmalı edebiyatın ana amacını çeşitli edebiyatlara ait eserleri birbirleriyle ilişkileri açısından araştırmak olarak açıklar. Ona göre karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları gönderici-götürücü-alıcı olarak şemalaştırılabilecek bir etki araştırmasıdır. Bu şemaya göre edebiyatlar arasındaki etkileşimi yazar, eser ve düşünce başlatır. Yazar, eser ve düşünceden oluşan bu grup “gönderici”dir. Söz konusu göndericinin etkisini gösterdiği, etki ettiği karşı tarafa ise “alıcı” denir. Gönderici ve alıcı arasındaki alışverişin tamamlanmasında “götürücü” (iletici) mekanizmalar vardır ki bu mekanizmalar bir kişi ya da grup olabileceği gibi çeviriler de olabilir (Van Tieghem 2017: 87-91). Bu açıdan bakıldığında Fransız ekolünün etki-etkilenme araştırmalarının üç aşamada gerçekleştiği söylenebilir.

Fransız ekolü bağlamında 19. yüzyılda yapılan araştırmalar genellikle bir kültürün ve özellikle Fransız kültürünün bir diğer kültüre olan üstünlüğünün değerlendirilmesi biçiminde algılanmaktadır. Bu anlayış da Fransız ekolünün sınırlılığını gösterir (Aydın 1999: 105-106). Yapılan çalışmalarda bulguların ya da bulgulanması istenen, Fransız kültürünün gönderici olarak ne kadar etkin ve üstün nitelikte olduğudur. Fransız ekolü kapsamında yapılan araştırmalarda eşit koşullara sahip iki eserin karşılaştırılması eğilimi söz konusudur. Bu dönemde yapılan karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında genelde Avrupa, özelde ise Alman, İngiliz ve Fransız ulusal edebiyatları kapsamında değerlendirmeler yapılır (Aydın 1999: 111).

Fransız ekolünün bir diğer önemli ismi olan Carré, karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında yazarların keyfi olarak belirlenmesine karşıdır. Ona göre yazarlar seçilirken tarihi konumlarında bir ilişki olmalıdır. Yine Carré'e göre karşılaştırmalı edebiyat, edebiyat karşılaştırması değil edebiyatların karşılaştırılmasıdır. Carré, Fransız ekolü kapsamında yapılan etki araştırmalarının istenen sonuçları vermediğini ve uluslararası ilişkilerin başka alanlara yönelmesi gerektiğini savunur. Carré'in kastettiği başka alanlar İmagoloji (imgebilim) olarak kendini gösterir (Aytaç, 2013: 85). Carré'nin görüşüne göre karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları etki araştırması yerine alımlama araştırması olmalı ve odak noktasında gönderici yerine alımlayıcı yer almalıdır (Sakallı, 2006: 41).

Van Tieghem, Baldensperger ve diğer Fransız araştırmacılar, 1921 yılında çıkan *Revue de littérature comparée* dergisinde karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları için çeşitli sınırlar çizmişlerdir. Öncelikle hangi tür araştırmaların karşılaştırmalı edebiyat sınırları dışında kalması gerektiğini belirlemişlerdir. Karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları iki farklı dilde yazılmış eserler arasında yapılmalıdır; söz gelimi Fransız ve Alman yazarlar arasında yapılacak çalışmalar bu açıdan kabul edilebilirdir. Fransız ekolü kapsamında kabul edilebilir olmayansa her ne kadar yazarları farklı uluslardan gelse de aynı dilde yazılan eserlerin kıyaslanmasıdır. Bu duruma örnek olarak da Kenyalı ve Kanadalı iki yazarın İngilizce yazdıkları eserlerin kıyaslanamayacağı gösterilmiştir. Yine Van Tieghem ve arkadaşlarına göre bir dilin iki farklı dönemindeki eserler de karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları bağlamında ele alınamaz. Van Tieghem söz konusu dergide hangi Frankofon İsviçreli ve Belçikalı yazarların karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarına dâhil edilebileceğini de listelemiştir. Karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları yazarı belli olan eserler üzerinden yapılmalı, sözlü edebiyat, anonim eserler ve halk edebiyatı metinleri karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının dışında bırakılmalıdır (Bassnett 1998: 28). Bermann da Bassnett gibi Fransız ekolünün belli başlı özelliklerine değinmiş ve Van Tieghem, Baldensperger, Carré ve Guyard gibi etkili eleştirmenlerin karşılaştırmalı edebiyatı pozitivist yöne çekmeye çalıştığını ve yalnızca iki farklı Avrupa dilindeki iki eser arasında "olgu ilişkileri"ni (rapports de fait) karşılaştırmalı edebiyat kapsamında ele almak gerektiğini, ikiden fazla ve Avrupa dışı eserleri inceleyen çalışmalarıysa "genel edebiyat" ya da "dünya edebiyatı" kategorisinde değerlendirmenin doğru olacağını belirtmiştir. René Wellek ve René Étiemble gibi pek çok karşılaştırmalı edebiyatçının muhalefetine rağmen Fransız ekolü uzun süre alana hâkim olmuştur (Bermann2018-2019: 28-29).

Fransız ekolünün en çok eleştirilen yanı edebiyatın dışına çıkması, araştırma alanını belirsiz doğru genişletmesi olmuştur. Karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarında

bilimselliğin yakalanabilmesi için sürekli olarak etnoloji, sosyoloji, tarih gibi disiplinlerden yararlanılmış ve edebîlikgöz ardı edilmiştir (Aytaç 2013: 96). Ayrıca edebî etkilenmenin pozitivist bir yaklaşımla ele alınması, Comte'un pozitivism düşüncesinin yanlış anlaşılması da bu ekole yöneltilen eleştirilerdendir (Guillén 1993: 56-58).

Özetlemek gerekirse, karşılaştırmalı edebiyat biliminin öncü yaklaşımı olan Fransız ekolünde, iki farklı dilde yazılmış eser ya da iki farklı dilde yazan yazar arasında etki araştırmalarının ağırlıkta olduğu, karşılaştırmalı çalışmalarda Fransız milliyetçiliğinin ön planda yer aldığı ve etkileyen dolayısıyla kültürel bağlamda üstün olanın Fransız edebiyatı olarak benimsendiği söylenebilir. Her ne kadar ekolün kendi içinde de bu prensiplere muhalefet eden araştırmacılar olsa da Fransız ekolü alanda uzun süre hâkimiyet kurmuştur. Ekolün edebîliği ikinci plana atması ve bilimselliğin yakalanabilmesi uğruna –ki bu bilimsel temellere dayanma isteği Croce'nin karşılaştırmalı edebiyata yönelttiği eleştirilerden doğmuştur (Cao 2013:5)- farklı disiplinleri edebiyat sahasına katması Fransız ekolünün çokça eleştirilmesine neden olmuştur.

I.II. Amerikan Ekolü (Analoji Araştırmaları)

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin gelişiminde etkisi olan bir diğer yaklaşımsa Amerikan ekolüdür ve bu ekol, Fransız karşılaştırmalı edebiyat ekolüne tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu ekolle birlikte dünya geneline yayılan yapıyla karşılaştırmalı edebiyat disiplini, II. Dünya Savaşı'ndan sonra uzlaştırıcı bir niteliğe bürünmüş ve gözler Avrupa'nın dışında yer alan kültürlerle çevrilmiştir (Aydın 1999: 119-120). Bir başka deyişle Amerikan ekolüyle karşılaştırmalı edebiyat biliminin sınırları genişlemiştir.

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin ikinci ekolünün Amerika'da ortaya çıkmasının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerden ilki, Amerika'nın pek çok farklı ulustan izler taşıyan kozmopolit kültürel yapısı iken, diğeri II. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında Avrupa'dan Amerika'ya göç eden edebiyat bilimcilerin çokluğudur (Aytaç 2013: 84). Amerikan ekolü disiplinlerarası pratiklere ve geniş bakış açılarına uygun bir yapılanma içine girmiştir. Böyle bir yapılanmaya sahip olmasında Avrupa'nın dışında temellenmesiyle savaş hâlinde uzakta konumlanması ve Avrupa'ya oranla daha idealist bir yapıya sahip olmasının etkisi vardır (Bermann 2018-2019: 29).

Rousseau ve Pichois'un birlikte yazdıkları esere göre Amerikan ekolü iki ilkeye dayanmaktadır. Bu ilkelerden ilki ahlak ilkesidir. Ahlak ilkesinin temelinde herhangi bir ulusun ya da ulus edebiyatının üstün tutulmadığı ve her ulusa ve onun edebiyatına saygıyla yaklaşılması gerektiği düşüncesi vardır. İkinci ilke olaraksa “entelektüellik” öne çıkar. Bu ilkeye göre bütün edebî dönemlerin ele alınması ve edebî eserlerin geniş bir bakış açısıyla estetik ve insani değerlerinin algılanması önemlidir (Rousseau ve Pichois 1994: 37). Bu açıdan düşünüldüğünde Amerikan ekolünün, milliyetçi bir yapıya sahip olan Fransız ekolünden ayrıldığı görülür.

Amerikan ekolünün öncüleri, 1958 yılında karşılaştırmalı edebiyatta kendi tespitiyle bir krizden bahseden René Wellek ve 1961 yılında karşılaştırmalı edebiyat disiplinine getirdiği yeni yaklaşımlarla disiplinin gelişiminde katkısı olan Henry Remak'tır

(Dominguez, Saussy, Villanueva 2015: 23). Özellikle Wellek'in Fransız ekolüne yönelik eleştirileri Amerikan ekolünün şekillenmesini sağlamıştır.

RenéWellek'in, 1959 yılında yazdığı *The Crisis of Comparative Literature* adlı makale, karşılaştırmalı edebiyat disiplininin tanımını daha geniş kapsamda yapmıştır ve Wellek bu makalesinde Guyard ve Carré gibi araştırmacıların doğrudan ve kanıtlanabilir etki üzerine yaptığı çalışmalara karşıt bir görüş geliştirmiştir. Bu eleştiri, karşılaştırmalı edebiyatta Amerikan ekolünün manifestosu hâline gelir ve kültürel milliyetçilik yerine kozmopolit hümanizmin ön planda tutulması gerektiğine değinir. Wellek; Baldensperger, Carré ve Guyard'ın karşılaştırmalı edebiyatın sınırlarını doğru çizemediğine ve belli bir metodoloji ortaya koyamadığına değinir. Söz konusu araştırmacılar karşılaştırmalı edebiyat disiplini modası geçmiş bir yöntemle ele almış ve 19. yüzyıl gerçekçilik anlayışı, bilimsellik ve tarihsel rölativizmle alanın bir anlamda ölmesine neden olmuşlardır (Wellek, 2009: 161-162). Bu çerçevede Wellek'in Fransız ekolüne yönelik eleştirilerini üç başlıkta toplamak mümkündür. Buna göre Wellek'in Fransız ekolüne ilk eleştirisi, söz konusu ekolün milliyetçi yapısındadır. İkinci eleştiri odağıysa Fransız ekolünün kanıtlanabilir ilişkiler arayışındadır. Son eleştiri unsuru ise Fransız ekolünün sosyoloji ve psikoloji gibi unsurlarla edebiyatın özerkliği bir anlamda reddetmesinedir (Zima 1992: 34).

Wellek aynı makalede Van Tieghem tarafından ortaya atılan "karşılaştırmalı edebiyat" ve "genel edebiyat" ayrımının gerekliliğine şüpheyile yaklaşmıştır. Van Tieghem'e göre karşılaştırmalı edebiyat iki edebiyat arasındaki ilişkilerle ilgilenirken, genel edebiyat daha fazla sayıdaki edebiyat arasında gerçekleşen etkileşimi/iletişimi inceler. Wellek bu ayrımın makul ve uygulanabilir olduğunu düşünmez ve sözgelimi Walter Scott'ın Fransız edebiyatına etkisinin karşılaştırmalı edebiyat çalışması sayılırken, Romantik dönemde tarihî romanın gelişiminin genel edebiyat olarak değerlendirilmesini anlamsız bulur. Karşılaştırmalı edebiyatı, edebiyatlar arası alışveriş olarak görmek Wellek'e göre talihsizliktir. Edebî eserler arasında etki arayışları, bir edebi eserin sanatsal boyutuyla ele alınmasını engelleyen bir yaklaşımdır. Karşılaştırmalı edebiyatı, iki edebiyat arasındaki ticari alışveriş olarak değerlendirmek alanı yüzeysel konularla, ikinci sınıf yazarlarla, çevirilerle, gezi kitaplarıyla ve aracı unsurlarla meşgul etmek demektir. Bu yaklaşımsa karşılaştırmalı edebiyatı yabancı kaynakları araştıran ve yazarların ününü sorgulayan bir yapıya büründürür. Wellek ayrıca Guyard ve Carré'nin karşılaştırmalı edebiyat dizgesine kattığı ulusal illüzyonu ya da imgeyi ve üst bağlamda imgebilim çalışmalarını karşılaştırmalı edebiyatın dışında değerlendirmektedir. Ona göre imge araştırmaları karşılaştırmalı edebiyatın değil, sosyal psikoloji ve kültür tarihinin problemidir. Wellek, Fransız ekolünün önde gelen isimlerinden olan Van Tieghem'in ve onu takip edenlerin karşılaştırmalı edebiyatı bu şekilde ele almalarının nedenini, 19. yüzyılın pozitivist gerçekçiliğinin etkisinde kalmış olmalarına bağlar. Wellek, Van Tieghem ve onu takip edenlerin iki eser arasında pek çok paralellik, benzerlik bulguladıklarını fakat nadiren bu bulguların bir yazarın başka bir yazardan etkilenmiş olmasının dışında hangi anlama geldiğini sorguladıklarını söyler. Wellek, karşılaştırmalı edebiyatın 19. yüzyılın akademik çevrelerinde dar anlamdaki milliyetçiliğe karşı bir hareket olarak ortaya çıkmış olmasına rağmen Fransız, Alman ve İtalyan karşılaştırmalı edebiyat araştırmacıları tarafından yapılan kendi etkisini başka bir ulus edebiyatı üzerinde kanıtlamak çabasının karşılaştırmalı

edebiyatın amacıyla çeliştiğine değinir. Özellikle Fransız ekolünün dayattığı konu ve yöntemin, etki ve kaynak arayışlarının, kültürel milliyetçilik olgusunun karşılaştırmalı edebiyatı krize götürdüğünü savunur. Wellek'e göre karşılaştırmalı ve genel edebiyat ayrımları ortadan kaldırılmalıdır, çünkü karşılaştırmalı edebiyat, bir ulus edebiyatının sınırlarına hapsedilemeyecek kadar geniş ve kapsamlı bir alandır (Wellek2009:162-167).

Wellek'in Fransız ekolüne yönelik eleştirilerinden sonra karşılaştırmalı edebiyat alanında çok hızlı bir şekilde bölünme yaşanmış ve bu doğrultuda Amerikan ve Fransız ekolleri ayrımı ortaya çıkmıştır. Her ne kadar Wellek, böyle bir ayrımı kabul etmese de, kendisinden sonra tarihsel olmayan Amerikan karşılaştırmalı edebiyat ekolü (*amerikanischer comparative literature als ahistorischer*) ve tarihî nitelikleri ağır basan Fransız karşılaştırmalı edebiyat ekolleri (*französischer littérature comparée als historischer*) arasında bir kutuplaşma gerçekleşmiştir (Zemanek ve Nebrig 2012: 43).

Amerikan ekolünün bir diğer önemli ismi olan Remak ise, Fransız ve Amerikan ekolleri arasında gerçekleşen kutuplaşmadan doğan gerilimi azaltmak ister. Karşılaştırmalı edebiyat biliminin yeni bir alan olması nedeniyle çeşitli fikir ayrılıklarının yaşanmasının doğal olduğuna değinen Remak, Fransız ve Amerikan ekollerinin farklarına dikkat çeker. Ona göre Fransız ekolü, yapıtı edebiyat tarihinin bir parçası olarak ele alıp diğer eserlerle arasındaki etkileşimi belgelemek, kanıtlanabilir bir zeminde değerlendirmek amacı taşırken; Amerikan ekolü edebî eseri edebiyat tarihindeki yerinden bağımsız olarak irdeler ve eserin tek başına bir sanat eseri olduğuna inanır. Amerikan ekolünün Fransız ekolüne yönelik eleştirilerine nesnel bir gözle yaklaşan Remak, toplumsal olayların eserlerin altında yatan nedenleri açıklamada yetersiz kaldığı noktasındaki eleştirilere katılır. Remak'a göre bir edebî eseri incelerken tarihsel, toplumsal araştırmaların yapılmasında yarar vardır. Wellek'in etki araştırmalarına yönelik eleştirilerinin yanlış anlaşıldığını, Wellek'in etki araştırmalarının en belirleyici unsurlar olarak değerlendirmesine eleştiri getirdiğini söyleyen Remak, edebî eseri oluşturan öğelerin hem edebi-estetik hem de ideolojik-psikolojik bağlamın bileşimi olduğunu söyler. Bu açıdan bakıldığında Remak'ın Amerikan ve Fransız ekollerine yeni bir yaklaşım getirmekten ziyade bu iki ekolü bağdaştırmayı ve bir anlamda bu iki ekolden melez bir söylem çıkarmayı amaçladığı iddia edilebilir (Sakallı 2006: 49-53). Her iki ekolün olumlu yanlarının birlikte ele alınması ve merkeze eserin yerleştirilmesi, Remak'ın alana yönelik yaklaşımını oluşturur.

Genel olarak karşılaştırmalı edebiyatın Amerikan ekolünün, Fransız ekolünün kanıtlanabilir etki araştırması kalıplarına bir eleştiri olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Amerikan ekolünün Fransız ekolüne yönelik eleştirilerini, etki araştırmalarının alanı kısırlaştırdığı düşüncesi ve karşılaştırmalı edebiyatın bilimsellik adına amacından uzaklaştırılması olarak özetlemek mümkündür. Ayrıca Amerikan ekolüne göre karşılaştırmalı edebiyatın ilgi alanı edebiyatla sınırlandırılmalıdır. Bu doğrultuda Amerikan ekolü karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının odağında herhangi bir üstün ulusun yer almaması ve çalışmaların bilimsellik olgusundan çok edebîlik üzerinden yapılmasını önceler.

II. Karşılaştırmalı Edebiyat Biliminde Yeni Bir Yaklaşım: Varyasyon Kuramı (Çin Ekolü)

Varyasyon kuramı son on beş yıldır karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarında kullanılan bir yaklaşımdır (Cao ve Zhuang 2014:56). Varyasyon kuramı Çinli karşılaştırmalı edebiyat bilimci Shunqing Cao tarafından, batılı karşılaştırmalı edebiyat ekollerinin günümüz dünyasındaki karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında yeterli görülmemesi üzerine ortaya atılmıştır (Cao ve Zhoukun 2017:2). Bu yeni yaklaşım, karşılaştırmalı edebiyat biliminde Avrupa ve Amerika dışında ortaya atılan ilk kuram olması nedeniyle önem arz etmektedir.

Varyasyon kuramını ortaya atan Cao, bu kuramı oluşturmasında üç ana etkenin rol oynadığını belirtir. Bu etkenlerden ilki Fransız ve Amerikan ekollerinin eksik kalan yönleri olduğunu düşünmesidir. İkinci etkense ulus edebiyatlarının gelişiminde gerçekleşen etkileşim ve değişimdir. Son etken olarak, alana egemen olan karşılaştırmalı edebiyat ekollerinde ortaklık/aynılık anlayışının baskın olması nedeniyle karşılaştırmalı çalışmalarda farklılık unsurunun geri plana itilmesidir (Cao 2013:XXX).

Oluşturduğu Varyasyon kuramında karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında eserleri karşılaştırırken farklılıkların özüne inilmesinin önemine dikkat çeken Cao, kuramını tanıttığı *The Variation Theory of Comparative Literature* adlı kitabında; günümüz akademik çalışmalarında önceliğin farklılıkların tespiti üzerinde yoğunlaştığını söyler. Batı akademi dünyası farklılıklar üzerine gider ve yapıbozumculuğu bunun en temel alanı olarak görür. Pek çok araştırmacıya göre yapıbozumculuk, yapısalcılığın devamı ve geliştirilmiş hâlidir. Fakat Cao'ya göre yapısalcılıkla yapıbozumculuk arasında keskin bir fark vardır. Yapısalcılık "ortak zemin arayışı" iken, yapıbozumculuk "farklılık arayışı"dır. Yapısalcılığın ana amacı genel kurallar belirlemekken yapıbozumculuk, yapının merkezde ve genelgeçer olmadığı, farklılıklardan kaynaklanan ve farklılıkların belirlendiği bir alandır. Günümüz batı edebiyat teorilerinde yapıbozumculuk, feminizm, postkolonyalizm, postmodernizm ve diğer kuramlar, merkezin yapıbozuma uğratılması, farklılığın ön plana çıkarılması ve çeşitliliğin kapsanmasına dayanır. Yine günümüz kültürünü anlamak için pek çok batılı teorisyen yapıbozumculuktan yararlanır. Örneğin Kristeva, Spivak, Bhabba ve feminist akademisyenler karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarını yapıbozum açısından ele alır (Cao 2013:XXV-XXVI; Cao ve Wang 2014:183). Günümüz çok kültürlü toplumlarını anlayabilmek için uluslar ve bu ulusların edebiyatları arasındaki benzerlikleri araştırmak yerine farklılıkların üzerinde durmak; yani alışlagelmiş kalıpların ve yapıların dışına çıkmak gerektiği iddia edilebilir (Yang 2018:48).

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin günümüz batı akademi dünyasında güç kaybettiğini söylemek mümkündür. Bu konuyla ilgili olarak Gayatri Spivak kaleme aldığı *Death of a Discipline* adlı eserinde karşılaştırmalı edebiyatın geleneksel anlamdaki Avrupamerkezli yapısının son bulduğuna değinir. Ona göre karşılaştırmalı edebiyatın bu anlamdaki "ölümü" bir son değil, yeni ve evrensel ölçekte yeni bir karşılaştırmalı edebiyat disiplininin doğumuna neden olan bir değişimdir. Spivak bu eserde özellikle karşılaştırmalı edebiyatın sadece "küresel güney" (global South) yazınlarının değil pek çok yerel dilin de desteklenmesi amacıyla bölge/alan araştırmalarıyla (area studies)birlikte çalışabileceğini savunur. Avrupamerkezli yapısında tıkanmalar yaşanan karşılaştırmalı edebiyat disiplini artık "sınırlar ötesi" bir yapıya bürünmelidir (Spivak 2003:15-16). Spivak'ın görüşleri doğrultusunda, batıda düşüş sürecine giren karşılaştırmalı edebiyat bilimine, batı dışı bir ekol olan Varyasyon kuramının katkı

sağlayacağı düşünülmektedir. Varyasyon kuramı, farklı medeniyetler arasında karşılaştırmalı çalışmalara olanak tanıyan yapısıyla Avrupa'da tıkanma yaşayan disipline yeni bir yaklaşım olarak sunulmuştur.

Varyasyon kuramı, karşılaştırmalı edebiyat biliminin ortaya çıktığı günden itibaren etkili olan iki ana yaklaşımın; Fransız ve Amerikan ekollerinin hem bir eleştirisi hem de sentezi niteliğindedir. Varyasyon kuramı, Fransız ekolünün Avrupamerkezci yapısını, Amerikan ekolünün de batı merkezçiliğini eleştirir ve bu ekoller tarafından çizilen ufkun ötesine geçmeyi amaçlar (Wang 2016: 1108). Varyasyon kuramı ya da Çin ekolü, Doğu ile batının eserlerinin de edebî anlamda karşılaştırılabilir olduğunu göstermek ve farklılıkların da karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları için değerli bulgular sağladığını vurgulamak ister. Bu kurama göre çok katmanlılık (heterojenlik) edebî bağlamda homojenlik ve benzerlik gibi ele alınması gereken bir konudur (Cao ve Zhuang 2014:56). Bu anlamda Varyasyon Kuramı edebiyatı geniş bir coğrafyada ele alması ve farklı medeniyetlere ait ulus edebiyatlarına ait eserlerin incelenmesine imkân tanınması açısından karşılaştırmalı edebiyat bilimi için önemlidir. Cao, oluşturduğu kuramı şöyle açıklamıştır:

(...) karşılaştırmalı edebiyatın Varyasyon kuramını şöyle tanımlayabiliriz: Karşılaştırmalı edebiyatın Varyasyon kuramı, geçişlilik ve edebîlik temelinde, özdeki farklılıkların ve değişimlerin yapısını keşfetme amacıyla aynı konudaki farklı edebî ifade biçimlerinin çok katmanlılığının ve değişkenliğinin karşılaştırmalı çalışması olmasının yanı sıra, aralarında doğrudan bir iletişim bulunan veya bulunmayan ülkelerdeki edebî olgunun değişimlerinin incelenmesidir.¹

Cao ve Weitao tarafından yapılan bir başka tanımlamada da Varyasyon kuramı şu şekilde açıklanmıştır:

Karşılaştırmalı edebiyatın Varyasyon kuramına göre, karşılaştırmalı edebiyattaki aşkınlık ve edebî nitelikler, araştırmanın temeli olarak düşünülür; buna dayanarak, edebîolgunun değiş-tokuşundaki varyasyon incelenir. Aynı zamanda edebîçok katmanlılık ve olgusal olmayan ilişkilere sahip edebî olgunun değişkenliği de incelenir. Bu sayede edebî olgunun farklılıklarının ve varyasyonlarının özündeki ilkeler keşfedilir ve açıklanır.²

Alıntılanan tanımlardan hareketle, Varyasyon kuramının temellerini karşılaştırmalı edebiyat disiplininin uluslararası sınırlarını aşan ve edebî nitelikleri esas

¹ (...) we can define the Variation Theory of Comparative Literature like this: on the basis of crossing and literariness, the Variation Theory of Comparative Literature is the study on variations of the literary phenomena of different countries with or without factual contact as well as the comparative study on the heterogeneity and variability of different literary expressions in the same subject area so as to achieve the goal of exploring patterns of intrinsic differences and variability (Cao, 2013:XXXII). (çeviri tarafımızca yapılmıştır V.L/H.A.L)

²According to the Variation of Comparative Literature, the transcendence and literary qualities of Comparative Literature are considered the foundation for research; based on that, the Variation of the exchanges of the literary phenomena are studied, and the literary heterogeneity and variability of non-factual related literary phenomena are also studied, through which the inherent principles of the differences and variations of literary phenomena are explored and illustrated (Cao ve Weitao, 2006: 79). (çeviri tarafımızca yapılmıştır V.L/H.A.L)

alan yaklaşımı oluşturmuştur denebilir. Varyasyon kuramıyla hem olgusal ilişkilere sahip edebî unsurların hem de olgusal ilişkilere sahip olmayan edebî unsurların varyasyonları incelenmekte ve varyasyonlardaki farklılıkların kökeninde yatan nedenler ele alınmaktadır. Bu da doğrudan/dolaylı ya da rastgele gerçekleşen benzerlik, farklılık ve ortaklığın incelenmesi anlamına gelir ki Varyasyon kuramı bu açıdan, karşılaştırmalı edebiyatın iki ana ekolü Fransız ve Amerikan ekolünün eksikliklerini tamamlayarak yeni bir yaklaşım ortaya koyduğunu iddia eder (Cao 2013:91).

Cao ve Han birlikte kaleme aldıkları “The Theoretical Basis and Framework of Variation Theory” adlı makalede, dünya genelinde gerçekleşen değişimlerle çokkültürlülük ve küreselleşmenin karşılaştırmalı edebiyat biliminin son otuz yılda karşılaştığı iki önemli konu olduğuna değinirler. Günümüzün küreselleşen ve çokkültürlü yapıya sahip olan toplumlarında dünya edebiyatı düşüncesi de bir anlamda ulaşılması zor bir kavrama dönüşmüştür. Çok katmanlı (heterojen) toplumlar arasında gerçekleştirilmesi muhtemel karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları, Amerikan ve Fransız ekolünün verileri üzerinden okunamaz hâle gelmiştir. Batı dünyasına ait karşılaştırmalı edebiyat ekolleri farklı medeniyet dairelerine mensup edebiyatların karşılaştırılmasına çokça yer vermemektedir. Bu açıdan karşılaştırmalı edebiyatın batı kaynaklı teorilerinin karşılaştırmalı edebiyatın bugünkü isteklerini karşılamada zaman zaman yetersiz kaldığı söylenebilir (Cao ve Zhoukun 2017:2). Edebiyatlar arası iletişim ve değişim süreçlerinde varyasyonun kaçınılmaz olarak gerçekleştiğine değinen Cao, Varyasyon kuramının temelinde bu süreçlerde yaşanan farklılaşmanın yattığını belirtir (Cao 2013: XXIII).

Cao, kendi kuramını detaylandırmadan önce karşılaştırmalı edebiyat biliminde önemli iki ekol olan Fransız ve Amerikan ekollerine eleştiri getirdiği noktaları açıklar. Ona göre Fransız ekolü deneyciliği, pozitivizmi ön planda tutmasıyla edebiyat ilişkilerinin tarihini merkeze koyar. Fransız ekolünün araştırma alanını, edebiyatlar arasındaki olgusal ilişki ve etkiler oluşturmaktadır. Fransız ekolünün öncü isimlerinden olan Tieghem, Carré ve Guyard gibi isimler, rastlantısallığın bertaraf edilerek salt olgusal etkileşimin aranması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Görecelilik taşıyan estetik değer ve değerlendirmelerin yerine bilimsellik geçerli ölçüt olarak koyulmalıdır. Fransız ekolü bu ilkelere dayanarak üç tür araştırma yapmaktadır. Bu araştırma türlerinden ilki “Doxologie”dir. Doxologie, edebî bir unsurun başka bir edebiyata yolculuğunu ve o edebiyatta yarattığı etkiyi inceler. İkinci araştırma türü olan “Mesologie” ise etki sürecinde çevirmenler, yorumcular, eleştirmenler, akademisyenler, gezginler ya da kitaplar ve dergiler gibi araçların işlevine odaklanır. Son araştırma türü olan “Crenologie” de ise yazarlar alıcı olarak değerlendirilir ve etkilendikleri kaynak araştırılır. Fransız ekolünün bu ilkelerine eleştirel yaklaşan Cao, Fransız ekolünün öncelediği pozitivist yaklaşımın tek başına yeterli olamayacağını, bir edebiyat başka bir edebiyat dizgesine etki ediyorsa bu etkinin kaçınılmaz olarak bir varyasyona neden olacağını söyler. Fransız ekolünün peşinde olduğu benzerlik arayışı, araştırmalarda elde edilen farklılık bulgularını gözden kaçırmalarına neden olmuştur. Bu nedenle Fransız ekolü, karşılaştırmalı edebiyat disiplininin bugünkü beklentilerini karşılamada yetersiz kalacaktır (Cao 2013: XXII). Cao’nun Fransız ekolüne yönelik eleştirilerinden biri de imgebilim üzerinedir. Cao, Fransız ekolünün ilgi alanlarından biri olan “başka ülkelerin imajı” araştırmalarının aslında Varyasyon çalışmalarına dâhil edilmesi

gerektiğini belirtir. İmgebilim çalışmaları Fransız ekolünün yaslandığı pozitivist yöntemle yapılamaz. İmgebilim, yapısı gereği etki araştırmaları alanından uzaklaşır. Cao, imgebilimin amacını bir ülke edebiyatında başka bir ülkenin imajını araştırmak olarak açıklar ve “imaj” saptamasının aslında bir tür “ulusal illüzyon” olduğunu ve bu illüzyonun açıklanabilmesi için pozitivist temellerden çok varyasyonlara odaklanılması gerektiğini belirtir (Cao 2013:XXII).

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin bir diğer ekolü olan Amerikan ekolünde ise, Cao'ya göre, edebîlik, Fransız ekolüne göre daha önemli bir rodedir. Amerikan ekolü, Fransız ekolünden farklı olarak tarihsel yaklaşım ve gerçekçilik gibi hareket noktalarının dışında, sanatsal yorumlama ve değerlendirme üzerinde yoğunlaşır. Fakat Cao, Amerikan ekolünün de tıpkı Fransız ekolünde olduğu gibi karşılaştırmalı çalışmalarda benzerlik üzerine odaklandığını belirtir. Bunun bir anlamda ispatı olarak da Weisstein'in sadece aynı medeniyet dairesi içinde yer alan edebiyatlarda ortak unsurların bulunabileceği düşüncesini gösterir. Weisstein'in bu düşüncesi hem Amerikan ekolünün homojenlik arayışını hem de bu ekolün içine düştüğü batı merkezci tutumu göstermesi açısından önemlidir. Cao'ya göre Weisstein, farklı medeniyetlerin karşılaştırılabilir olduğunu ihmal etmekte ve buna bağlı olarak varyasyonu gözden kaçırmaktadır. Fakat varyasyon, etki çalışmalarının (Fransız ekolü) yanı sıra analogi çalışmalarının da (Amerikan ekolü) kapsamına girmektedir. Günümüzde farklı medeniyetlerin varlığına dayanan çokkültürlülük düşüncesiyle, medeniyetler arasındaki farklılıklar kaçınılmaz olarak varyasyonları/değişiklikleri doğuracaktır (Cao 2013: XXI-XXV). Ayrıca Amerikan ekolü, Fransız ekolünün milliyetçi yapısını eleştirmiş olsa da, “batı merkezci” ve “neo-kolonyalizm”in işaretlerini taşır. Bundan dolayı Amerikan ekolünün edebî karşılaştırmalarda kozmopolitizmin beklentilerini karşılaması imkânsızdır (Wang2016:1107). Cao'nun ortaya attığı Varyasyon kuramı da bu bağlamda tek taraflı etki araştırmalarını önceleyen Fransız ekolüne ve estetik yorumlamaya odaklanan ve yine benzerlik arayışında olan Amerikan ekolüne cevap niteliği taşımaktadır. Bu açıdan ele alındığında Varyasyon kuramı temelini heterojenlik ve varyasyonlar üzerine kurmuştur ve karşılaştırmalı edebiyatın baskın olan benzerlik algısına karşı farklılığı savunur (Cao ve Zhoukun 2017:3).

Varyasyon kuramı, karşılaştırılabilir olmanın kıstası olarak benimsenen benzerlik düşüncesinin aksine karşılaştırmalı edebiyatın anahtar kavramının “farklılık/varyasyon” olması gerektiği iddiasındadır. Varyasyon kuramı teorik olarak yapısını çok katmanlılık (heterojenlik) ve varyasyon üzerine kurmuştur. Bu kurama göre dört tür varyasyon vardır. Bu varyasyonlar; uluslararası varyasyon (cross-national variation), diller arası varyasyon (interlingual variation), kültürler arası varyasyon (intercultural variation) ve medeniyetler arası varyasyon (cross-civilization) olarak sayılabilir (Cao ve Zhoukun 2017:3).

Uluslararası varyasyonda gelişme sürecinde olan bir ulus edebiyatının başka bir edebiyat dizgesiyle iletişime geçmesi üzerine çalışmalar yapılır. Buna göre bir edebiyat dizgesi başka bir ulusun edebiyatına etki ettiğinde değişim bağlamında her ikisi de birbirini etkiler. Farklı ulusların farklı tarihe, kültüre ve psikolojiye sahip olduğu göz önüne alındığında edebî ilişkiler açısından mutlaka farklılıkların doğacağı aşikârdır. Edebi etkileşim araştırmalarında pozitivist ve deneysel yaklaşım tek yol olarak tercih edilecek olursa, uluslar arasındaki farklılıktan doğan varyasyonlar gözden kaçırılmış

olacaktır. Alman karşılaştırmalı edebiyat araştırmacısı Horst Rüdiger, bir ulus edebiyatının hem kendi tarihî geleneğinin birikimiyle (dikey düzlemde) hem de farklı ulusların edebiyatlarıyla iletişim ve değişimde olmasıyla (yatay düzlemde) bağlantılı olduğunu söyler. Karşılaştırmalı edebiyatın Varyasyon kuramı da tam olarak yatay düzlemde gerçekleşen farklı uluslarla iletişim sürecine odaklanmaktadır (Cao ve Zhoukun 2017:3). Bu bilgiler ışığında, Varyasyon kuramının ilk araştırma alanı olan uluslararası varyasyon kavramı, edebî etkileşimin anlaşılması aşamasında, temelinde barındırdığı varyasyon düşüncesinden hareketle önemli bir nitelik kazanmaktadır.

Diller arası varyasyonsa dilbilimsel boyutta gerçekleşen değişimleri inceler. Bu alan çeviriden kaynaklanan değişikliklerle ilgilidir. Çeviride erek dil, çevirmeni bilinçli ya da bilinçsiz olarak değişime yönlendirir. Çevirmen, çeviri esnasında okurun alımlamasını, erek toplumun kültürel geçmişini göz önüne almalıdır. Bu noktada 'yaratıcı ihanet' (creative treason) kaçınılmazdır. Çeviri ve kültür arasındaki ilişki, varyasyonun oluşmasında önemli bir etken olarak görülmektedir. Karşılaştırmalı edebiyatla edebi çeviri araştırmaları da bir ölçüde kültürler arası araştırmaların kapsamına girer. Çeviri süresince gerçekleşen kayıplar, saptırmalar, eklemeler ve diller arası değişimde bilgi aktarımı, edebiyatlar arası değişim kapsamında değerlendirilmesi gerektiği için de Varyasyon kuramı dâhilinde ele alınır (a.g.e. 4). Çeviri sürecinde gerçekleşen varyasyona Cao ve Wang'ın verdiği örnek çarpıcıdır. Buna göre Tang Hanedanlığındaki Çinli rahip Han Shan'ın şiirinde geçen "ölümsüzlük iksiri" (elixir), Beat kuşağının şairlerinden Gary Snyder tarafından "drug" (uyuşturucu) olarak çevrilmiş ve bu çeviri nedeniyle Han Shan'ın, Beat kuşağının isyankâr önderlerinden biri olarak kabul edilmesine yol açmıştır (Cao ve Wang 2014:187). Bu çerçevede, karşılaştırmalı edebiyat disipliniyle yakından ilgili olan edebî çeviride de varyasyon düşüncesinin önem arz ettiği söylenebilir.

Kültürlerarası varyasyon dilbilimsel çalışmaların sınırlarını aşar. Kültürlerarası varyasyon değişimlerin altında yatan nedenleri ve değişimlerin iç mekanizmalarını, temellerini araştırır. Bu bağlamda kültürel filtreleme ve kültürel yanlış okuma, bu değişimlere neden olan iki önemli etmendir. Kültürel filtreleme; seçme, dönüştürme, kendine mal etme mekanizmalarını ve kültüre özel normların, farklı bir kültürel bağlamdaki veya gelenekteki filtrelenişini ifade etmektedir. Bu doğrultuda yerli alıcılar, orijinal bilgiyi seçme, filtreleme ve dönüştürme eğiliminde olmakta ve bu da varyasyonun oluşmasına yol açmaktadır. Kültürel yanlış okuma ise çeşitli kültürel filtrelerden, özellikle de farklı kültürlerle ait edebî eserlerin çevrilmesinden ve yorumlanmasından doğar. Bir edebî metnin anlamının dört unsurun bileşiminden ortaya çıktığı düşünüldüğünde (yazar, metin, okur ve araç) yanlış okumaya ve varyasyona sebep olan etmenler; yazarın niyetinin yapı bozuma uğratılması, edebî metnin açıklığı ve estetiği, okuyucunun özneliği ve alımlamadaki kültürel baskınlık ve belirli bir tarihsel arka plandaki toplumsal değer olarak gözüken aracıdır (iletim unsuru). Sonuç olarak kültürel filtreleme ve kültürel yanlış okuma, kültürler arasındaki farklılıklar tarafından belirlenmekte ve okuyucunun özneliğinden etkilenmektedir (Cao ve Zhoukun 2017:6). Kültürel bağlamdaki varyasyonların nedenleri üzerinde durmasıyla, kültürler arası varyasyon karşılaştırmalı edebiyat biliminin önemli bir araştırma sahası hâline gelmektedir.

Medeniyetler arası varyasyon ise farklı medeniyet dairelerine ait metinlerin incelenmesini içerir. Kùltürler arası çalışmaların, karşılaştırmalı edebiyatın diğer başat ekollerinde genellikle aynı medeniyet dairesine ait olan kùltürler arasındaki çalışmalar olarak algılanmasından ötürü Cao, medeniyetler arası varyasyonu ayrı bir başlık olarak ele almakta ve üzerinde durmaktadır (Cao 2013:159). Cao'nun medeniyetler arası varyasyon düşüncesinin zeminini, Samuel Huntington'ın aynı adla kitaplaştırdığı "The Clash of Civilization" (medeniyetler çatışması) teorisi oluşturur. Huntington'ın bu teorisine göre medeniyetler arasındaki farklılıklar ve medeniyetlerin değerleri belirlenmelidir. Yine Huntington'a göre insanlar artık ideolojik ve ekonomik faktörler nedeniyle değil kùltürel farklılıklar nedeniyle karşı karşıya gelmektedir (Cao 2013:197). İçinde birçok farklı kùltürün varlık gösterdiği en geniş kùltürel yapıyı ifade eden medeniyet kavramı, küreselleşme çağında günbegün önem kazanmaktadır. Dünya çok kutuplu bir sisteme evrilirken, medeniyetler arası çatışmalar artmaktadır. Uluslar, kùltürel pazarla bütünleşirken, bölgeler arasında artan iletişim, ayrı medeniyetlerin kùltürel geleneklerindeki farklılıklarla yüzleşmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle medeniyetler arasındaki çalışmalara, karşılaştırmalı edebiyat alanında da önem verilmelidir. Her ne kadar Amerikalı karşılaştırmalı edebiyat bilimci Ulrich Weisstein, doğu ve batı medeniyetlerine ait metinleri karşılaştırmalı çalışmalarda birlikte ele almayı ve bir mukayese içine sokmayı reddetse de, Varyasyon kuramı bu noktada aynı medeniyet dairesinde yer alan eserler arasında yapılan çalışmaların tıkandığını ve farklı medeniyetler üzerinden ve farklılık odaklı çalışmaların yapılması gerektiğini vurgular. Karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında benzerliklerin bulunması çalışmaların yapılabilir olması için temel unsurlardan biridir, fakat tek koşul olarak dayatılamaz. Kùltürel yapılar, bilgi sistemleri, akademik normlar ve söylem birimleri gibi birçok husustaki temel farklılıkları ifade eden medeniyetler arası farklılıklar, medeniyetler arasındaki çalışmalarda benzerliklerin önüne geçmekte ve bu çalışmaları benzerlik arayışı üzerinden yürütmeyi zorlaştırmaktadır. Söz konusu zorluğu aşmak için gerçekleşen varyasyonu araştırırkengeçerli olan yaklaşım, farklı medeniyet dairelerine özgü temel söylem kurallarını anlamaktır. Söylem kurallarını anlamaksa, farklı kùltürler tarafından benimsenen farklı estetik ölçütleri ve dil, alımlama ve edebiyat teorileri gibi unsurların temelindeki varyasyonları açıklamada faydalı olacaktır (Cao ve Zhoukun 2017: 6; Wang 2016:1105). Bu bilgiler ışığında karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının farklı medeniyet dairelerine yayılması düşüncesine Varyasyon kuramıyla vurgu yapılmıştır denebilir.

Cao'nun ortaya attığı Varyasyon kuramında, edebiyatların farklı medeniyet dairelerine özgü oluşu nedeniyle yaşanan/yaşanması muhtemel varyasyonlar düşüncesi etkilidir. Buna göre, dünyayı şekillendiren beş kùltürel değer vardır. Bu değerler; Hıristiyanlık, İslam, Budistlik, Çin ve Afrika'dır. Cao'ya göre bu beş maddeden sadece Hıristiyanlık batıya aittir. Bu açıdan bakıldığında, doğu ve batı medeniyetlerinden eserleri içeren bir karşılaştırmalı edebiyat çalışmasında, kùltürlerin kendi karakterlerini ve farklı medeniyetlerdeki kùltür karakteristiğini anlamak için sosyal koşullara eğilmek gerekmektedir. Sözelimi Çin ve batı medeniyetleri farklı genlere ve zihin yapısına sahiptir (Cao 2013:210). Cao'ya göre farklı medeniyetlere ait eserler irdelenirken, bu eserlerin ait olduğu kùltürel yapı da araştırılmalıdır. Farklı kùltürel

değere sahip ulus edebiyatlarına yönelik çalışmalar ulusların tarihleri, kültürel koşullarıyla ilgili değerlendirmeleri de gerekli kılmıştır.

Cao ortaya attığı Varyasyon kuramıyla, karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarına hem Çin’de hem de dünyada olumlu etkiler yapacağını ve her şeyden önce medeniyetler arası eşit diyalogların kurulmasına ön ayak olacağını düşünmektedir. Diyalog yoluyla medeniyetler birbirlerine yakınlıştırılacak ve özellikle batının kültürel alandaki merkezi konumu değişecektir. Medeniyetler arasında yapılacak olan karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları, dünyanın kültürel ekolojisinin gelişmesine ve dünya kültüründeki çeşitliliğin artmasına sebep olacaktır. Bu kuramla ayrıca Avrupa ve Amerika’da düşünüş sürecinde olan karşılaştırmalı edebiyat disiplininin yeniden yükselişe geçmesi umulmaktadır (Cao 2013:225). Wang’a göreyse bu kuram Doğu-Batı arasında yapılacak karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının gelişimine, odaklandığı heterojenlik ve varyasyon düşüncesiyle yeni bir yaklaşım kazandırmıştır. Varyasyon kuramı sadece farklı medeniyetlerdeki farklılıklara eğilmekle kalmaz aynı zamanda medeniyetler arasında diyalog ve etkileşimin artmasına da yardımcı olur (Wang 2017: 7).

Sonuç

Varyasyon kuramı, etki araştırmaları (Fransız ekolü) ve analogi araştırmalarından (Amerikan ekolü) farklı bir yapıya sahiptir. Kuramın teorisyeni Cao, karşılaştırmalı edebiyatın başat ekolleri olan Fransız ve Amerikan ekollerinde odak noktasının “benzerlik” arayışı olduğuna değinerek, bu ekollerle birlikte karşılaştırmalı edebiyat bilimi araştırmalarının farklılıkları ikinci plana attığından bahsetmektedir. Cao’ya göre Fransız ve Amerikan ekolleri batı-merkezli araştırmalar yapmaktadır. Batı-merkezlilikse karşılaştırmalı edebiyatın evrensellik ilkesine ters düşmekte, karşılaştırmalı edebiyat düşüncesinin nüvesini oluşturan “dünya edebiyatı” (Weltliteratur) kavramının içinin doldurulmamasına neden olmaktadır. Karşılaştırmalı edebiyatın Varyasyon kuramı ise farklı medeniyetler arasında karşılaştırmalı çalışmaların yapılabileceğini, medeniyetler arasındaki farklılığın günümüz bağlamında çeşitli nedenlere dayandığı için açıklanabilir olduğunu iddia etmektedir. Bu çerçevede karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında farklılıklar, irdelenmesi ve nedenleri üzerinde durulması gereken unsurlar olarak belirlemektedir.

Varyasyon kuramının vurguladığı “farklılıkların da karşılaştırılabilir olduğu” düşüncesi, genel geçer karşılaştırmalı edebiyat bilimi tanımlamalarında yer almaktadır. Kurama bu düşünceyle yaklaşıldığında, Varyasyon kuramının yeni bir şey söylemediği iddia edilebilir. Fakat bu kuram genel geçer tanımların temellendirilmesi ve bir çerçeveye oturtulması, pratikte uygulaması olan bir yaklaşımın kuramsallaştırılması, medeniyetler ve daha küçük ölçekte ulus edebiyatları arasında gözlemlenmesi muhtemel edebî varyasyonların nedenleri üzerinde durulmasıyla önemlidir. Kısaca Varyasyon kuramı, farklılığın özünde yatan nedenlere eğilmesiyle diğer ekollerden ayrılmaktadır.

Ülkemizdeki karşılaştırmalı edebiyat bilimi çalışmalarına genel olarak bakıldığında, ana eğilimin belirlenen izlek doğrultusunda içerik vebicim açısından birbiriyle örtüşen eserlerin tercih edilmesi olduğu dikkat çekmektedir. Ancak belirlenen izleğin, içerik vebicim olarak birbiriyle örtüşmeyen eserlerde de karşılaştırılabilir olduğu genellikle göz ardı edilmektedir. Bu bağlamda Cao’nun homojenliği eleştirirken

heterojenliği ön plana çıkaran Varyasyon kuramı, Türkiye'deki karşılaştırmalı edebiyat bilimi araştırmalarının ufkunu genişletebilecek niteliktedir. Bu doğrultuda Varyasyon kuramı, ülkemizde ilk olarak Veysel Lidar³ ve Hande Altar Lidar⁴'in tezlerinde kullanılmıştır.

Detaylı olarak ele alınan Varyasyon kuramının şüphesiz eleştirilecek noktaları da mevcuttur. Bu eleştiri noktalarından ilki, Fransız ve Amerikan ekollerinin güncel yaklaşımlara nasıl yansıtıldığıyla ilgilidir. Varyasyon kuramının kuramcısı Cao, kuramını ortaya atarken Fransız ve Amerikan ekolüne yönelik eleştirilerini de dile getirmiş, fakat eleştiride bulunduğu ekollerin bugünkü yaklaşımlarına ya da Amerika'da ve Fransa'da bugün karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının hangi niteliklere sahip olduğuna değinmemiştir. Cao'nun bu ekollere yönelik eleştirilerinde, ekollerin öncülerinin ortaya koyduğu prensiplerin merkezde olduğu görülmektedir. Ayrıca, karşılaştırmalı edebiyatın Varyasyon kuramının dünya geneline yayılabilmesi için Çin edebiyatı odaklı araştırmalar ve örnekler kadar, farklı ulus edebiyatlarını içeren çalışmalarla da zenginleştirilmesi ve uygulanabilirliğini arttırması gerekmektedir.

Cao'nun ortaya attığı Varyasyon kuramı, dünyanın dört bir yanından karşılaştırmalı edebiyat bilimi araştırmacılarının önerileri ve katkılarıyla daha iyi şekillenecek ve daha sağlam bir zemine oturtulacaktır. Bu doğrultuda Cao'nun dört kategoriye ayırdığı varyasyona (uluslararası varyasyon, diller arası varyasyon, kültürler arası varyasyon, medeniyetler arası varyasyon), "metinlerarası varyasyon" ve "medyalararası varyasyon" olmak üzere iki kategori daha eklenmesi önerilebilir. Her metnin, kendinden önceki metinlerle söyleşim içerisinde olduğu ilkesini merkeze alan bir okuma yöntemi olan metinlerarasılık, bir yapıtın içinde kendisinden önceki yapıtların izlerini sürer. Bu iz sürmede önemli olan, metnin kendisinden önce yazılmış metinlere ait unsurları nasıl dönüşüme uğratarak bünyesine kattığı ve nasıl yeni bir anlam yarattığıdır. Bu noktada ise araştırmacının karşısına varyasyon çıkmaktadır; çünkü dönüşüme uğrayan anlam, söyleşim içinde olan metinlerarasındaki farklılıkları ön plana çıkarmaktadır. Aynı durum, medyalararası alış-veriş için de söz konusudur. Farklı medyalar (edebiyat, sinema, plastik sanatlar, resim, müzik, tiyatro gibi) fark edilebilir biçimde birbirlerinin içinde yer aldıklarında, dönüşüme uğrayan anlam ile birlikte söyleşim içinde bulunan medyalar arasındaki farklılıklar ön plana çıkmaktadır. Bu şekilde ortaya çıkan metinlerin ve medyaların varyasyonu, Varyasyon kuramına "metinlerarası varyasyon" ve "medyalararası varyasyon" başlıklı iki kategori daha eklenmesini mümkün kılar gözükmektedir.

Varyasyon kuramının sağladığı bakış açısıyla ülkemizde gerçekleştirilen karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarına bakıldığında, söz konusu kuramın bundan sonraki süreçte yapılacak çalışmalar için uygun bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir. Türkiye'deki karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları, Spivak'ın tabiriyle "sınırlar ötesi" bir nitelik taşımalı ve bu anlayışla yapılmalıdır. Son iki yüzyılını doğulu köklerini yitirmeden

³ Lidar, Veysel (2019). "Edebiyat ve Modernite İlişkisi: 20. Yüzyıl Edebi Metinlerinde 'Bahçe Kültürü' ve Ötekinin Konumlandırılması", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir.

⁴ Altar, Hande (2018). "Doris Lessing'in *Hayatta Kalma Güncesi* ve Tahsin Yücel'in *Gökdele*n Adlı Romanlarında Modernite Eleştirisi Olarak Distopya", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.

batılılaşmakla/batılılaşmaya çalışmakla geçiren Türkiye, karşılaştırmalı edebiyat biliminden bu doğrultuda yararlanmalı ve yüzünü sadece Avrupa'ya ya da batılı kaynaklara değil tüm dünyaya çevirmelidir.

KAYNAKLAR

AYDIN, Kâmil, (1999),**Karşılaştırmalı Edebiyat Günümüz Postmodern Bağlamda Algılanışı**,İstanbul: Birey Yayıncılık.

AYTAÇ, Gürsel, (2013),**Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi**,İstanbul:Say Yayınları.

BASSNETT, Susan, (1998),**Comparative Literature A Critical Introduction**,USA:Blackwell Publisher.

BERMANN, Sandra, (2018-2019). "Karşılaştırmalı Edebiyat ve Dünya Edebiyatı" (çev. Oğuz Tecimen),**Notos İki Aylık Edebiyat Dergisi Aralık 2018-Ocak 2019**, S.73, s.27-37.

CAO, Shunqing, (2013),**The Variation Theory of Comparative Literature**,Berlin:Springer Verlag.

CAO, Shunqing ve HAN, Zhoukun, (2017),"The Theoretical Basis and Framework of Variation Theory",**CLCWeb: Comparative Literature and Culture**. Vol:19, cilt:5.

CAO, Shunqing ve WANG, Miaomiao (2014). "Variation Study in Western and Chinese Comparative Literature". (içinde) **Mo Yan in Context: Nobel Laurate and Global Storyteller**. (edt. Angelica Duran, Yuhan Huang),USA: Purdue University Press, ss:183-193.

CAO, Shunqing ve WEITAO, Li, (2006),"A Research on the Variation Study in the discipline of Comparative Literature",**Journal of Fu Dan University**. s. 79-83.

CAO, Shunqing ve ZHUANG, Peina (2014). "On Research and Application of Variation Theory of Comparative Literature in China",**Cross-Cultural Communication**, Vol: 10, Iss:4. ss:51-57. DOI:10.3968/4805.

DOMINGUEZ, Cesar ve SAUSSY, Haun ve VILLANUEVA, Dario, (2015). **Introducing Comparative Literature New Trends and Applications**, New York:Routledge.

GUILLÉN, Claudio, (1993),**The Challenge of Comparative Literature** (trans. Cola Franzen),USA:Harvard University Press.

ROUSSEAU, A. M. ve PICHOS, Cl., (1994),**Karşılaştırmalı Edebiyat** (çev.Mehmet Yazgan),İstanbul:Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

SAKALLI, Cemal, (2006), **Karşılaştırmalı Yazınbilim ve Yazınlararasılık/Sanatlararasılık Üzerine**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

SPIVAK, Chakravorty Gayatri, (2003),**Death of a Discipline**, New York:Columbia University Press.

VAN TIEGHEM, Paul, (2017), **Mukayeseli Edebiyat** (çev. Yusuf Şerif Kılıçel), İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

WANG, Ning, (2013), "Variation Theory and Comparative Literature: A Book Review Article about Cao's Work". **CLCWeb: Comparative Literature and Culture**. Vol:15, Iss:6.

WANG, Peng-fei, (2016), "Positivism and Variation: Literary Communication and Propagation at Heterogeneous Cultural Context", **Journal of Literature and Art Studies**. Vol:6, S.9. s: 1105-1111. DOI:10.17265/2159-5836/2016.09.013.

WAN, Yi, (2017), "The Significance of the Variation Theory in Cross-Cultural Communication", **CLCWeb: Comparative Literature and Culture**, S.19, C.5.

WELLEK, René, (2009), "The Crisis of Comparative Literature". **The Princeton Sourcebook in Comparative Literature From the European Enlightenment to the Global Present (içinde)**, (edt. David Damrosch, Natalie Melas, Mbongiseni Buthelezi), USA: Princeton University Press, 162-172.

ZEMANEK, Evi ve NEBRIG, Alexander, (2012), **Komparatistik**. Berlin: Akademie Verlag.

ZIMA, Peter V., (1992), **Komparatistik: Einführung in die Vergleichende Literaturwissenschaft**, Tübingen: Francke Verlag.